

LUDWIG STEINDORFF

Christian-Albrechts-Universität, Kiel, SR Njemačka

Izlaganje na znanstvenom skupu
UDK 930(430):94(497.5)(091)

Pogled izvana. Njemačka historiografija o hrvatskoj povijesti

Kada me kolega Damir Agičić preko e-maila prije nekoliko mjeseci pozvao da održim uvodni referat o temi „Pogled izvana na hrvatsku povijest“ odmah mi se javila asocijacija na ekskurziju s kielskim studentima u Hrvatsku 2015. godine. Vidio sam se u večernjem sumraku u dvorištu studentskog doma „Špinut“ u Splitu kako razmišljam što ću u službenom izvješću za upravu fakulteta napisati o dojmovima svojih studenata, koji su svi odreda po prvi put bili u Hrvatskoj.

Na početku ekskurzije mislio sam da će biti najviše zainteresirani za svjedočanstva o zbivanjima iz suvremene povijesti i za ono što ću ja govoriti o osobnim iskustvima za vrijeme mojih dužih boravaka u Hrvatskoj između 1976. i 1980. Pažljivo su slušali o tom, ali im je barem toliko bilo zanimljivo i razgledavanje spomenika iz antike i srednjeg vijeka! Neki su rekli da im je vrhunac ekskurzije bio posjet nadgrobnoj ploči splitskog kroničara Tome Arhiđakona – koji im je dobro poznat iz dugogodišnjeg rada u Kielu na prevođenju Tominog djela na njemački!¹

Zanimljivo je bilo i to, da nitko od studenata nije ni iz zabune govorio o boravku „u Jugoslaviji“, što se i danas ponekad čuje od starijih turista! Za ovu studentsku generaciju, rođenu oko 1990. godine, razdoblje socijalizma i postojanje jugoslavenske države već su dio povijesti, za njih je Hrvatska jednostavno jedna od zemalja Europske unije.

Naravno, ova uvodna zapažanja ne predstavljaju cjelovit odgovor na pitanje kolege Agičića, kako se u njemačkoj historiografiji gleda na hrvatsku povijest i što se sve istražuje i predaje!

Počet ću s „njemačkom historiografijom“, s kojom su usko povezane austrijska i do stanovite mjere švicarska historiografija. Iza tog, na prvi pogled jasnog pojma „njemačka historiografija“, krije se široki pluralizam tema, pristupa, regionalnih interesa i institucija.

Hrvatska povijest pri tom je gotovo isključivo u nadležnosti stručnjaka za istočnoeuropsku povijest, odnosno u užem smislu za jugoistočnoeuropsku povijest. Ova specijalizacija po regijama javlja se od početka 20. stoljeća kao posljedica tada rastućeg

---

1 Sva već prevedena poglavlja su dostupna online: <https://www.histsem.uni-kiel.de/de/abteilungen/osteuropaeische-geschichte-1/uebersetzte-quellentexte/thomas-archidiaconus>

interesa za povijest geografskog istoka Europe. Prve su katedre osnovane u Berlinu 1902. i u Beču 1910. godine. Posebni profil istočnoeuropske povijesti pojačan je za vrijeme hladnog rata kada se istočna Europa poistovjećivala sa socijalističkim zemljama. No neovisno o svim povijesno-političkim argumentima specijalizacija je uvjetovana i jezičnom kompetencijom. Za ozbiljan rad na temama istočnoeuropske ili jugoistočnoeuropske povijesti potrebna su znanja posebnih, većim dijelom slavenskih jezika, za čije učenje valja uložiti poseban napor.

Unutar specijalizacije istočnoeuropske povijesti razvila se u toku prošlih desetljeća sve jasnija podjela na jugoistočnoeuropsku povijest, na srednjoistočnoeuropsku povijest i na povijest Istočne Europe u užem smislu, tj. Rusije i drugih država na teritoriju bivšeg Sovjetskog Saveza izuzev baltičkih zemalja i Moldavije. Sve se više kolega koncentriira isključivo na jednu regiju, u prvom planu su i dalje Rusija i Sovjetski Savez. Uz to možemo u cijeloj struci pratiti tendenciju prema rastućem interesu za suvremenu povijest na štetu drugih razdoblja. Barem 70 % studenata u Njemačkoj bira za završne radove teme iz 20. stoljeća.

Po svemu sudeći, u toj mjeri ukoliko se u našem globaliziranom svijetu širi geografski vidokrug društva, utoliko se sužava vremenski horizont povijesnog interesa. Kao anegdota mogu navesti razočarani komentar nizozemskog kolege povodom ukidanja profesure za bizantinistiku na jednom nizozemskom sveučilištu: „To nije čudna odluka kada se uzme u obzir da je prvi datum iz povijesti Nizozemske, koji je poznat ministru kulture, napad nacističke Njemačke na Nizozemsku 1940. i da je za prosječnog nizozemskog građanina povijest ono što se dogodilo prošle godine!“

Nije za očekivati da se trend koncentracije općeg interesa na najnoviju povijest može potpuno zaustaviti, ali stručnoj historiografiji mora biti do toga da ga uspori i osigura premodernim razdobljima odgovarajuće mjesto i u školskoj i u sveučilišnoj nastavi.

Istraživački rad o temama iz jugoistočnoeuropske povijesti odvija se na različitim sveučilištima i u posebnim institutima. Za hrvatsku povijest najvažniji je Institut za istraživanja o Istočnoj i Jugoistočnoj Europi u Regensburgu (Institut für Ost- und Südosteuropa-Forschung / <http://www.ios-regensburg.de>), u čijem časopisu *Südost-Forschungen* redovito izlaze članci i recenzije/prikazi knjiga o hrvatskim temama.

Teme koje su povezane s hrvatskom poviješću nude se u sveučilišnoj nastavi najčešće na katedrama za istočno- odnosno jugoistočnoeuropsku povijest. Tu ponekad postoje posebni programi na razini diplomskog studija ili rjeđe na razini preddiplomskoga, ili se studentima nudi da izaberu predavanja, seminare i vježbe o temama iz istočnoeuropske povijesti u okviru programa za srednji vijek ili novi vijek. Vrlo su rijetko teme seminara posvećene isključivo hrvatskoj povijesti, najčešće se radi o komparativnim temama za određeno vrijeme i širi prostor, npr. „Gradska kolonizacija u razvijenom srednjem vijeku“, „Staleži u apsolutističkoj monarhiji“, „Uspostavljanje komunističke vlasti nakon Drugog svjetskog rata“.

Dobro je da na taj način puno studenata dolazi u dodir s hrvatskom poviješću, ali ostaje problem da ih vrlo malo poznaje hrvatski jezik, pa im nisu dostupni ni veći dio

suvremene stručne literature ni veliki dio izvora. No za srednji vijek je situacija nešto povoljnija, jer im je latinski kao glavni jezik izvora poznat.

U organizaciji struke u Njemačkoj možemo zapaziti stanovit trend prema centralizaciji na veće odsjeke na jednom sveučilištu uz ukidanje ili smanjenje brojnih profesura na drugim mjestima. Tako su u pokrajini Hessen zatvoreni instituti za istočnoeuropsku povijest i u Frankfurtu i u Marburgu, ali formiran je veliki centar u Gießenu u kojem su zastupljeni istočnoeuropska povijest, slavistika i turkologija. Na taj su način nastale dobre mogućnosti interdisciplinarnog rada s više interdisciplinarnih programa već od razine preddiplomskog studija, a od posebne je važnosti da su stvoreni dobri uvjeti za učenje hrvatskog ili drugih jezika uz studij povijesti.

Tko se od studenata bavi hrvatskom poviješću? Do izbora može doći za vrijeme studija zahvaljujući često slučajnom susretu preko šire teme seminara ili predavanja. Tu su i studenti hrvatskog porijekla, najčešće već rođeni u Njemačkoj. Interes za povijesnu tematiku zemlje podrijetla i ispunjeni preduvjet znanja jezika dopunjuju se pri odluci za specijalizaciju na temu iz hrvatske povijesti.

Kad govorimo o pojmu „hrvatska povijest“, u prvom redu mislimo na ono što se na njemačkom zove „Meistererzählung“, mjerodavni narativ cjelovite hrvatske povijesti od srednjeg vijeka do danas, kako se ona uči u školama u Hrvatskoj ili za vrijeme studija na preglednim predavanjima za vrijeme studija povijesti.

No za onoga koji se približava hrvatskoj povijesti izvana, to uopće nije uobičajen put. Tu su prvi dodiri, počeci specijalizacije za određeno razdoblje. A baš oni koji se od početka posvećuju suvremenoj povijesti često ostaju na vrlo površnom znanju o predmodernoj hrvatskoj povijesti. Želim to ilustrirati na primjeru vlastitoga puta. Kada sam kao student došao u Zagreb na specijalizaciju, prije točno četrdeset godina, u listopadu 1976., znao sam ponešto o suvremenoj povijesti Jugoslavije. Onda sam slušao predavanja Nade Klaić o Hrvatskoj u srednjem vijeku. Od pitanja autentičnosti privilegija trogirskog tipa stigao sam do političke i društvene povijesti Dalmacije u 12. stoljeću, slijedilo je bavljenje epigrafskom baštinom. Suvremenoj povijesti posvetio sam se tek u okviru sveučilišne nastave u Münsteru, a još više pod dojmom početka rata u Hrvatskoj. Tek sam tada razumio što se u Njemačkoj očekuje od povjesničara za jugoistočnoeuropsku povijest i pogotovo za hrvatsku povijest. Neovisno o njegovoj užoj specijalizaciji, od njega se očekuje da javnost na stručan način informira o području za koji postoji aktualan interes, i također je naravno pozvan da iskaže svoj vlastiti stav o aktualnim zbivanjima. Pod tim sam se dojmom prihvatio zadaće da napišem pregled povijesti Hrvatske.²

Kako se izvana, iz Njemačke, gleda na hrvatsku povijest? Tu bih unaprijed razlikovao između kolega koji se bave takozvanom općom poviješću i onih koji se pretežno bave jugoistočnoeuropskom ili istočnoeuropskom poviješću. U prvoj su grupi znanja o

2 Ludwig Steindorff, *Kroatien. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Regensburg 2001; drugo, prošireno izdanje 2007; hrvatski prijevod: *Povijest Hrvatske. Od srednjeg vijeka do danas*, Zagreb 2006; talijanski prijevod: *Croazia. Storia nazionale e vocazione europea*. Postfazione di Egidio Ivetić, Trieste 2008.

svim zemljama istočne Europe najčešće vrlo slaba, dok se obratno od onih iz druge grupe očekuju solidna znanja i iz opće povijesti kao dijela općeg obrazovanja. Cijeli istok Europe slabo je zastupljen u školskim udžbenicima a kamoli u realizaciji nastave. Kada se u okviru opće povijesti govori o „Europi“, često se *de facto* Europa poistovjećuje sa zapadnom Europom, otprilike s teritorijem kako carstva Karla Velikog tako i Europske ekonomske zajednice iz 1957. godine!

Najvjerojatnije će kolege iz opće povijesti novog vijeka povezati hrvatsku povijest kao prvo s poviješću Drugoga svjetskog rata, kao da je Hrvatska tada samo kratko „izronila“ iz vremenskog tijeka. Jednom sam u Kielu držao predavanje o ulozi statuta u životu dalmatinskih gradova. Na kraju je jedan od kolega iz opće povijesti uzviknuo: „Predivne slike, ali tako strani svijet!“ Obradovao sam se pozitivnom dojmu o zemlji, ali me razočaralo da su njemu razlike prema njegovu svijetu bile puno očitije nego strukturalno zajedničke crte dalmatinskih i drugih zapadnoeuropskih gradova u razvijenom srednjem vijeku.

Stoga smatram jednom od glavnih zadaća, kako povjesničara u Hrvatskoj, tako i onih u inozemstvu koji se bave hrvatskom poviješću, da naglašavaju povezanost i strukturalne paralele hrvatske povijesti s općom poviješću.

Prije nego što predstavim tematska težišta one male skupine kolegica i kolega koji se u okviru jugoistočnoeuropske povijesti aktualno bave i hrvatskom poviješću, želim upozoriti na promjenu paradigme koja se – po mom dojmu s malim zakašnjenjem uspoređeno s hrvatskom historiografijom – dogodila i u Njemačkoj.

Starija generacija, u koju sada ubrajam i sebe, odrastala je s perspektivom da je hrvatska povijest jedna od pretpovijesti povijesti Jugoslavije, odnosno da je ona jedna od regionalnih povijesti unutar te države.

Inače neovisno o tome, koliko god se gledalo na Hrvatsku samo kao na dio Jugoslavije, po mojim je sjećanjima hrvatska povijest bila i tada u inozemstvu puno bolje afirmirana kao posebni narativ nego, primjerice, slovačka ili ukrajinska povijest – baš zahvaljujući objektivnom faktoru kontinuiranih linija državnosti i razvijene starije historiografske tradicije. Toj afirmaciji zasigurno je pridonijela i organizacija struke. Historiografski diskurs u Jugoslaviji razvijao se uglavnom unutar pojedinih republika.

No već tada je među kolegama bilo različitih stavova koju bi ulogu trebala igrati starija hrvatska povijest i uopće starije povijesti svih naroda Jugoslavije u povijesnoj samoidentifikaciji Jugoslavije kao i tadašnje SR Hrvatske i drugih republika. I još danas važi: što je manji interes za predmodernu povijest i što je površniji znanje o njoj, to se lakše javlja sklonost da se na novonastale samostalne države gleda kao na nešto sasvim novo, tek nastalo. Što je znanje iz starije povijesti i razdoblja prije 20. stoljeća potpunije, to se lakše i uvjerljivije u novim državama vidi nastavak starih tradicija, koje su bile sačuvane i u federativnom ustrojstvu Jugoslavije, to se jasnije vide linije strukturalnog kontinuiteta povijesti Hrvata i povijesnih teritorija Hrvatske.

Sada je već izvan sumnje da je razdoblje Jugoslavije završeno, da ono predstavlja samo sedamdesetogodišnji period unutar hrvatske povijesti kao i u povijesti drugih

naroda. U toj mjeri u kojoj Jugoslavija kao prostor blijedi, zapaža se i tendencija da se na jugoistočnu Europu sve češće gleda samo kao na onaj uži prostor koji je barem do početka 19. stoljeća bio pod izravnom vlašću Osmanskog carstva. U slučaju Slovenije, Hrvatske, Mađarske i djelomično čak Rumunjske sve se više naglašavaju zajedničke crte sa srednjoistočnom Europom.

Kakve su teme iz hrvatske povijesti kojima se bavi historiografija na njemačkom govornom području? Ograničit ću se uglavnom na monografije – u velikom broju disertacije mladih kolega i kolegica – koje su izišle od 2009. godine. Tematski krug odražava se u raspravama koje su izlazile u časopisima i zbornicima. Unaprijed želim naglastiti da njemačka historijografija o hrvatskoj povijesti naravno nije u sebi zatvorena, ona je usko isprepletana i s diskursom u Hrvatskoj i u drugim zemljama.

Počet ću s kratkom poviješću Hrvatske, koju je 2011. objavio Claus Heinrich Gattermann.³ Ona je koncentrirana na tokove političke i vojne povijesti. Autor je izbjegao navesti ikakve brojke u vezi nasilja počinjenog za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske i odmah nakon rata.

Njemačkom su čitatelju na raspolaganju tri povijesti Jugoslavije napisane iz perspektive njezina nestanka, i naravno da se ove knjige mogu istovremeno čitati i kao prilozi hrvatskoj povijesti.⁴ Po narativu Marie-Janine Calic i Holma Sundhaussena, Jugoslavija se raspala najviše zbog destruktivnog djelovanja pojedinih aktera, dok Sabrina Ramet naglašava strukturalne slabosti države i društveno-političkog sistema kao uzrok propasti Jugoslavije. Zanimljivo je da Sundhaussen svoj prikaz počinje tek s odlukom o stvaranju federativne Jugoslavije u Jajcu 1943. i time implicira da je ona bila zaista početak, a ne opterećena nasljeđem prve Jugoslavije.

Uz ove monografije naveo bih i zbornik *Jugoslavija šezdesetih godina* iz 2013. godine. Skoro svi autori svoje su rasprave napisali pod perspektivom da tadašnje prilike još nisu nosile u sebi klice buduće državne krize. Najskeptičniji je pogled Aleksandra Jakira na slabosti ekonomskog sustava.⁵

Nema sumnje da je u stručnjaka za hrvatsku povijest na njemačkom razdoblje Drugog svjetskog rata i dalje u središtu pažnje. Spomenut ću ovdje samo vrlo zapaženu knjigu Alexandra Korba *U sjeni svjetskoga rata. Masovno nasilje ustaša protiv Srba, Židova i Roma u Hrvatskoj 1941.-1945.*,⁶ koja je bez sumnje gusto dokumentiran oštri obračun s ustaštvom i njegovim uzaludnim pokušajem nacionalne homogenizacije hrvatske nacije putem prisilnog isključivanja pojedinih grupa iz te nacije ili i prisilnog

3 Claus Gattermann: *Kroatien. Zweitausend Jahre Geschichte an der Adria*, Hildesheim 2011.

4 Marie-Janine Calic: *Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert*, München 2010; Holm Sundhaussen: *Jugoslawien und seine Nachfolgestaaten 1943-2011. Eine ungewöhnliche Geschichte des Gewöhnlichen*, Wien – Köln – Weimar 2012; Sabrina Ramet: *Die drei Jugoslawien. Eine Geschichte der Staatsbildungen und ihrer Probleme*, München 2011 [Prijevod engleskog izdanja iz 2006.]

5 Hannes Grandits / Holm Sundhaussen (ur.): *Jugoslawien in den 1960-er Jahren. Auf dem Weg zu einem (a)normalen Staat?*, Wiesbaden 2013.

6 Alexander Korb: *Im Schatten des Weltkrieges. Massengewalt der Ustaša gegen Serben, Juden und Roma in Kroatien 1941-1945*, Hamburg 2012.

uključivanja u nju. S druge strane, Korb razumijeva svoj rad i kao doprinos općoj povijesti nasilja. Teritorij NDH bio je samo jedan od mnogobrojnih prostora nasilja u tim godinama. Nasiljem sa strane komunista na kraju rata bavio se Florian Thomas Rulitz.⁷ Bernd Robionek obradio je, na temelju uglavnom britanske arhivske građe, djelovanje i ideje važnih osoba iz hrvatske političke emigracije za vrijeme rata i otprilike do 1948. godine.⁸

Sudbina Nijemaca na kraju Drugoga svjetskog rata u Jugoslaviji nije bila u Zapadnoj Njemačkoj baš prešućivana, ali o njoj se puno manje govorilo nego o protjerivanju Nijemaca iz Poljske i Čehoslovačke. Svakako je tu stanovitu ulogu igrala i težnja da se ne poremete dobri odnosi sa socijalističkom Jugoslavijom. Kao što hrvatska, pa ni srpska historiografija više ne zaobilazi temu Nijemaca u Jugoslaviji, tako je i u Njemačkoj nastalo više monografija, počevši od disertacije Carla Bethkea o Nijemcima u Hrvatskoj i Vojvodini u međuratnom razdoblju. I Johann Böhm, koji se od osamdesetih bavio Nijemcima u Rumunjskoj, pisao je o ovoj temi.⁹

Već više od desetljeća tematika povjesnog sjećanja i povijesne kulture zauzima važno mjesto u njemačkoj historiografiji, pa su i sjećanje na Drugi svjetski rat i kult oko Tita postale teme disertacija.¹⁰

Za 19. stoljeće spomenuo bih zajednički rad Konrada Clewinga i Marka Trogrlića. Clewing je po prvi put objavio opis Dalmacije iz godine 1834., koji je austrijski namjesnik grof Wenzel Lilienberg sastavio za bečku dvorsku kancelariju na temelju svojih putovanja po pokrajini. Marko Trogrlić je taj opis preveo i priredio hrvatsko izdanje. Optimistički ton naslova da je Dalmacija uz svu zaostalost i sve probleme *Neizbrušeni dijamant*, djeluje programatski i za sadašnjost.¹¹ Marija Vulešica istražila je prve tragove

7 Florian Thomas Rulitz: *Die Tragödie von Bleiburg und Viktring. Partisanengewalt in Kärnten am Beispiel der antikommunistischen Flüchtlinge im Mai 1945*, Klagenfurt 2011.

8 Bernd Robionek: *Croatian Political Refugees and the Western Allies. A Documented History*, Berlin 2009.

9 Carl Bethke: *Deutsche und ungarische Minderheiten in Kroatien und der Vojvodina 1918-1941. Identitätswürfe und ethnopolitische Mobilisierung*, Wiesbaden 2009; Johann Böhm: *Die deutsche Volksgruppe in Jugoslawien 1918 – 1941: Innen- und Außenpolitik als Symptome des Verhältnisses zwischen deutscher Minderheit und jugoslawischer Regierung*, Frankfurt am Main itd. 2009; Johann Böhm: *Die deutschen Volksgruppen im Unabhängigen Staat Kroatien und im serbischen Banat: Ihr Verhältnis zum Dritten Reich 1941-1944*, Frankfurt am Main itd. 2012.

10 Heike Karge: *Steinerne Erinnerung - versteinerte Erinnerung? Kriegsgedenken in Jugoslawien (1947-1970)*, Wiesbaden 2010; Bernd Robionek, Nils Müller, Marija Vulesica: *Erinnerungskultur in Dalmatien. Vom Partisanenkult zur Repräsentation der Nationalstaatlichkeit*, Berlin 2010. Ljiljana Radonić: *Krieg um die Erinnerung. Kroatische Vergangenheitspolitik zwischen Revisionismus und europäischen Standards*, Frankfurt 2010; Mar Halder: *Der Titokult. Charismatische Herrschaft im sozialistischen Jugoslawien*, München 2013.

11 Konrad Clewing (ur.): *Rober Diamant Dalmatien. Die habsburgische Verwaltung, ihre Probleme und das Land, wie beschrieben von seinem Gouverneur Lilienberg für Kaiser Franz I. (1834)*, München – Berlin – Leipzig 2015; Marko Trogrlić / Konrad Clewing. *Dalmacija. Neizbrušeni dijamant. Habsburška pokrajina Dalmacija u opisu namjesnika Lilienberga*, Zagreb – Split 2015.

političkog antisemitizma u nagodbenoj Hrvatskoj.¹² Danijel Lalić je prošle godine [2015.] u Passau obranio disertaciju o političkom i društvenom položaju hrvatskog plemstva od Nagodbe do Prvog svjetskog rata.¹³

Za rani novi vijek mogu navesti dvije monografije: Mirna Zeman iz Paderborna objavila je i za povjesničare vrlo korisnu i privlačnu imagološku studiju *Putovanja Ilirijama. Stereotipi o Hrvatskoj u njemačkoj putopisnoj literaturi i statistici od 1740. do 1809. godine*, a Stephan Karl Sander-Faes istražio je društvene strukture Zadra sredinom 16. stoljeća.¹⁴

U posljednjih nekoliko godina nije izišla nijedna njemačka monografija s temom iz hrvatskog srednjovjekovlja. Povijest dalmatinskih gradova u tom razdoblju tema je rasprava Olivera Schmitta i mojih. Dok se Schmitt koncentrira na 15. stoljeće i na pitanje povezanosti Dalmacije s Mediteranom, pogotovo Venecijom, ja se i dalje bavim najviše razdobljem do 14. stoljeća i komparativnom tipologijom gradova.¹⁵ Raduje me da je Miroslav Posarić iz Saarbrueckena, sada doktorand u Kielu, počeo disertaciju o odnosima između kaptola i gradske općine u Puli. Svi ovi radovi o povijesti gradova na obalnom području doprinosi su težnji da se stariju hrvatsku povijest uključi u opću povijest i da je se oslobodi od lažnog prizvuka egzotičnosti.

Hrvatska je našla svoje mjesto u nedavno izišlom priručniku *Jugoistočna Europa i njezine regije*, koji su izdali Oliver Schmitt i njegov bečki kolega s romanistike Michael Metzeltin.¹⁶ Nasuprot tendenciji historiografije da se orijentira prema granicama nacionalnih država, u ovom su priručniku u opširnim člancima predstavljene različite povijesne regije, koje se nalaze unutar pojedinih država ili se prostiru preko državnih granica. Kao što cijela jugoistočna Europa nije na taj način pokrivena člancima, nisu obrađene ni sve povijesne regije Hrvatske, zastupljene su Dalmacija i Slavonija sa Srijemom. Autori prvog članka rade u Hrvatskoj, Marko Trogrlić i Aleksandar Jakir. Drugi članak sam napisao ja.

12 Marija Vulesica: *Die Formierung des politischen Antisemitismus in den Kronländern Kroatien-Slawonien 1879-1906*, Berlin 2012.

13 Danijel Lalić: *Oben geblieben? Der Hochadel Kroatiens-Slawoniens 1868-1918 zwischen Verlust, Verteidigung und Neuerwerb gesellschaftlicher Elitenpositionen*, Phil. Diss. Passau 2015.

14 Mirna Zeman: *Reise zu den Illyriern. Kroatienstereotype in der deutschsprachigen Reiseliteratur und Statistik (1740-1809)*, München 2013; Stephan Karl Sander-Faes: *Urban Elites of Zadar: Dalmatia and the Venetian Commonwealth, 1540-1569*, Roma 2013.

15 Među ostalim: Oliver Jens Schmitt: „Altre Venezie“ nella Dalmazia tardo-medievale? Un approccio microstorico alle comunità socio-politiche sull'isola di Curzola/Korčula, u: Ermanno Orlando, Gherardo Ortalli, Oliver Jens Schmitt (ur.): *Il Commonwealth veneziano tra 1204 e la fine della Repubblica*, Venezia 2015, str. 203-233; Ludwig Steindorff: Pravo kao sredstvo stvaranja gradskog identiteta. Slučaj dalmatinskih gradova, u: Željko Radić, Marko Trogrlić, Massimo Meccarelli, Ludwig Steindorff (ur.): *Splitski statut iz 1312. godine. Povijest i pravo. Zbornik radova sa međunarodnog znanstvenog skupa održanog od 24. do 25. rujna 2012. godine u Splitu*, Split: Književni krug Split 2015, str. 53-67.

16 Oliver Jens Schmitt, Michael Metzeltin (ur.): *Das Südosteuropa der Regionen*, Wien 2015.

Nakon svih zapažanja izvana o hrvatskoj povijesti, na kraju samo nekoliko riječi o pogledu izvana na hrvatsku historiografiju. Cijenim da se hrvatska historiografija sada tako dobro može pratiti izvana, otkad su svi časopisi online dostupni preko portala HRČAK! Divim se plodnosti i tematskoj širini hrvatske historiografije i cijenim njezinu dobru organiziranost u okviru najrazličitijih ustanova. A najvažnijim mi se čini da neovisno o ponekad oprečnim stavovima još uvijek unutar struke vladaju kultura dijaloga i kolegijalnog ponašanja. Ustrajte u tome!

Nadam se da će hrvatska historiografija uspjeti da se u većoj mjeri uključi u njemački historiografski diskurs, i želim ovom prilikom naglasiti da bi u ovu svrhu u Hrvatskoj trebalo više podržavati učenje i znanje njemačkog jezika, kako u školi, tako i na sveučilištu.

No barem jednako toliko važno je da opća njemačka historiografija proširi svoju mentalnu mapu i da u većoj mjeri uključi hrvatsku povijest i uopće jugoistočnoeuropsku povijest svih razdoblja i u komparativne studije i preglede. I to je prilog europskoj integraciji: da se prepozna koliko zajedničkog ima u strukturama i kakvo je bogatstvo raznolikosti povijesnih baština.